

ФАРИДИДДИН АТТОРНИНГ ТАЪЛИМОТИ ОРКАЛИ ЁШ АВЛОДДА КОМИЛ ИНСОН ТУШУНЧАСИНИ КАМОЛ ТОПТИРИШ

Матмуратов Азизбек Абдикаримович

Урганч Давлат Университети мустақил тадқиқотчиси,

АННОТАЦИЯ

Фаридиддин Аттор дунёқараши асосини ўрта аср Шарқ ислом фалсафасининг илгор оқими бўлган тасаввуф таълимоти ташиқил этади. Тасаввуф таълимоти ўзига хос гоявий асосларга эга, мураккаб, шунингдек, жозибали фалсафий оқим. Аттор тасаввуф фалсафасининг йирик сиймоларидан биридир. Шу боис Атторнинг дунёқараши ҳақида изланиш гоят зўр ақлий қувват, юксак зеҳн ва дид, Атторона кузатиш, нозик таҳлил талаб қиладиган машаққатли жараёндир. Атторнинг дунёқараши ҳақида кўплаб асар ёзиш мумкин. Атторнинг маънавий дунёсини шу қадар буюк бир уммон деб фараз қилса бўладики, унга қанчалик теран шўнғиган сари шунчалик қимматли, шунчалик кўп жавоҳиротларни топиш мумкин.

Калит сўзлар: *тасаввуф, педагогик концепция, диний ақидапарастлик, меҳнат, адолат, олижаноблик, ақл-идрок, комил инсон.*

АННОТАЦИЯ

В основе мировоззрения Фаридиддина Аттара лежит суфизм, являющийся передовым течением средневековой восточно-исламской философии. Учение суфизма представляет собой сложное, а также привлекательное философское течение со своими идеологическими основаниями. Аттар — одна из великих фигур суфизма. Поэтому исследование мировоззрения Аттара — трудоемкий процесс, требующий больших душевных сил, высокого ума и вкуса, внимательного наблюдения и внимательного анализа. О мировоззрении Аттара

можно написать много. Духовный мир Аттара можно представить как огромный океан, и чем глубже в него погружаешься, тем ценнее и больше драгоценностей можно найти.

Ключевые слова: мистицизм, педагогическая концепция, религиозный фанатизм, труд, справедливость, благородство, интеллект, совершенный человек.

Фаридиддин Аттор куйлаган ва тарғиб қилган комил инсон аввалги мутафаккирлар – сўфийлардан куйидаги инсоний маънавий-ахлоқий фазилатлари билан ажралиб туради: у меҳнаткаш халқ орасидан – хунарманд, курувчи, шаҳар зодагонлари, деҳқон ва бошқалардандир; у ўзининг маънавий қуроли, инсонпарварлиги, Худога бўлган ишончи ва ердаги адолати билан ҳалол, кўркмас, адолатли, ростгўй, душманларга шафқатсиздир. Инсоннинг ҳаёти унинг учун дахлсиздир, чунки ҳаёт инсонга Худо томонидан берилган ва фақат у уни тасарруф этиш ҳуқуқига эга. Яна кимки инсоннинг ҳаётига тажовуз қилса, дўзахда ёнади.

Фаридиддин Аттор гарчи дарвешликни, ватандошлари тақдирига бефарқликни зоҳиран қўллаб-қувватлаган бўлса-да, аслида бўлаётган жараёнларга чуқурроқ ва узокни кўзлаган, босқинчиларнинг маданий савиясига баҳо берган, босқинчилар қуроли кучи устидан аждодларимиз руҳи ва маънавий далиллари ғалаба қозонганига қатъий ишонч ҳосил қилди. Шунинг учун ҳам у ёшларни ўқишга, маънавий баркамолликка чорлаган.

Атторнинг инсон организмида содир бўлаётган жараёнлар, унинг саломатлиги ташқи кучларга боғлиқ эмас, балки унинг иродасига тааллуқли бўлиши, инсон дарҳол яратилмаган, балки дастлаб ҳайвон сифатида ва унинг сифат жиҳатдан сифат жиҳатидан яратилганлиги ҳақидаги фикрлари узокни кўра олувчи ва илғордир. Шаклланиш эволюцион йўл билан содир бўлди, гарчи Худонинг иродасига кўра, инсоннинг кейинги такомиллашуви ўзига, унинг руҳий ва жисмоний ҳаракатларига, меҳнатига боғлиқ, чунки ер юзидаги ҳаёт

доимий диалектик ўзгаришларда, инсон эса унинг бир қисми сифатида намоён бўлади. Табиат ҳам ўзгаради, яхшиланади ва иккинчиси унинг ўзига, ўзига, меҳнатга, одамларга, табиатга ва Худога бўлган муносабатига боғлиқ.

Аттор педагогик концепциясининг аҳамияти шундаки, у ирода эркинлиги муаммосини ҳал қилиш билан боғлиқ ва ундан мантиқий равишда келиб чиқади. Бу тушунча бир лаҳзалик манфаатлардан, шахсий манфаатлардан воз кечишни, ўзингни бошқа одамларга (камбағал, муҳтожларга) хизмат қилишга бағишлашингни – сўз ва ишингда самимий бўлишни, футувват (рицарлик) қонунларига бўйсунитишни талаб қилади. Аттор ўзидан олдинги ижодкорлардан фарқли равишда комил инсонни тарбиялаш ва шакллантиришнинг энг муҳим шarti сифатида футувват таълимотини ривожлантиришга муваффақ бўлди. Атторнинг ёшларнинг маънавий-ахлоқий фазилатлари, жамиятдаги хулқ-атвор қоидалари ва одамлар ўртасидаги муносабатлар тўғрисидаги кўпгина фикрлари шуни кўрсатадики, мутафаккир эмпирик тажриба туфайли одамлар ўртасидаги ахлоқий муносабатларнинг қадрли бўлган намуналарини очиб беришга муваффақ бўлган.

Аттор ва Румий педагогик қарашларининг мантиқий ривожланишини ўрта асрларнинг буюк гуманистининг педагогик қарашларида кўриш мумкин. Муслиҳиддин Саъдий комил инсон шаклланиши муаммоси ҳақида. Комил инсон Саъдий комил инсон Аттор ва Румийдан шу билан фарқ қиладики, у ақлий ва ахлоқий синовлар орқали, ақлга таяниб, ўз-ўзини тарбиялаш билан шуғулланибгина қолмай, балки меҳнат ва ақл туфайли комил инсон бўлиб шаклланади. Бу, албатта, ўша даврдаги зодагонлар ахлоқигагина эмас, балки сўфийлик ахлоқига ҳам зиддир.

Саъдий педагогик тамойилларининг яна бир ўзига хос жиҳати комил инсоннинг ҳар қандай ишда, амалда инсонийлигидир. “Комил инсон олижанобдир, у меҳнат қилади, ҳунари билан яратади, барча тирик мавжудотларга нисбатан инсонпарвар, адолатли ва ҳалолдир”. Буларнинг барчаси меҳнат, маънавий, ақлий ва жисмоний талаб қилади. Шу муносабат

билан Саъдий инсоннинг барча маънавий, ақлий ва жисмоний кучларини сафарбар қилишни ўз ичига олувчи илм ўрганиш ва ўзлаштиришни комилликка эришишнинг ажралмас шarti деб билган. Энг фазилатли, яъни. комилинсон, мутафаккир тафаккурида нонини меҳнати билан топган кишидир. Саъдий меҳнатни инсон ҳаётининг зарурий, муҳимт омони, асосий таркибий қисми, жумладан, мукаммали деб билади. Инсон ҳаётининг кадр-қиммати ва мазмуни инсонга фойдакелтирадиган меҳнатдадир ва шу тариқа у инсоний ва комилдир.

Саъдийнинг меҳнатни комил инсонни шакллантириш воситаси сифатидаги бу қарашлари, қоида тариқасида, меҳнатга ва меҳнаткашга нисбатан нафрат билан муносабатда бўлиш ҳақидаги антагонистик ғояни оқлайдиган ўрта аср феодал ахлоқи талабларига мутлақозиддир. Чунки Саъдий меҳнаткаш инсонни, унинг ғурури, меҳрибонлиги, олижаноблиги, инсонпарварлигини улуғлаган. Бундан ташқари, у меҳнатни комил инсон, Худонинг инсонини шакллантиришнинг энг муҳим воситаларидан бири деб ҳисоблаган. Бу қараш ислом динининг инсоннинг ҳаёт чизиғини олдиндан белгилаб қўйиш ҳақидаги таълимотига тубдан зиддир. У инсонларни тақдири ва ҳаётини ўзгартириш, комил бўлиш йўлида меҳнат қилиб, ҳаётий эҳтиёжларини қондиришга чақиради. Бу қарашлар илғор бўлган ва кўпроқдир, улар замонавийдир¹.

Саъдийнинг педагогик қарашларида халқлар дўстлиги муаммоси инсонпарварлик тушунчаси билан узвий боғлиқдир. Саъдий дўстлик ва дўстлик ғояларини тарғиб этиш, ирқий, диний ва миллий мансублигидан қатъи назар, ер юзидаги барча одамларнинг бирлиги ва жипслигини комил инсонни тарбиялаш ва шакллантиришнинг олижаноб ва муҳим вазифаси деб билган. Унга “барча халқлар ва мамлакатларнинг одамлари бир-биридан унчалик фарқ қилмайди: улар бирдек севади ва нафратланадиган”дек туюлади.

---

¹ Гуломов А.О. Просветительско-педагогические воззрения Саади Ширази и их отражение в учебно-воспитательном процессе общеобразовательных учреждений Республики Таджикистан : диссертация ... кандидата педагогических. - Душанбе, 2019. - 158 с.

Ўрта аср диний ақидапарастлик шароитида тасаввуф вакиллари– Аттор, Балхий ва Саъдийлар орасидан комил инсонни шакллантириш ғояси бир маънода илғор, янги, қимматли ва ибратлидир. Айнан шу фикр биринчи марта инсон манфаатлари ва ҳаётини ҳамма нарсдан устун қўйган, инсон ҳаётини фақат Худо тасарруф қилиши мумкин ва бу қоидани бузган киши Худо ва одамлар олдида айбдор деган қоидани илгари сурган. Ва саволнинг бундай баёноти ҳар қандай одамни ҳаётига тажовузлардан ҳимоя қилади ва бу масалада "Комил инсон" Худо олдида одамларнинг ҳимоячиси сифатида ишлайди. Шунинг учун ҳам "Комил инсон"ни шакллантириш ғояси инсонпарварлик, меҳнацеварлик ва ердаги тинчликка асосланган. У аста-секин одамларни, меҳнаткашларни муносиб ҳаётга, чириётган диний ва аристократик ахлоққа маънавий-ахлоқий қаршилик кўрсатишга тайёрлайди ва чақиради, қонхўр босқинчиларнинг ахлоқи, улар учун фойда, бойлик ва зўравонликдан бошқа қадрли ва муқаддас нарса йўқ эди.

"Комил инсон" илоҳий, олижаноб, адолатли, ростгўй, интеллектуал ривожланган ва ақлли, билимли, илм билан қуролланган, меҳнаткаш, меҳрибон ва инсонпарвар, ўз халқини, маданиятини севадиган, урф-одатларини улуғлайдиган, душманларга шафқатсиз, инсонийдир. уни кул ва ёввойи босқинчилардан нимаси билан ажратиб туради. 12—13-асрларнинг буюк мутафаккирлари ўзларининг педагогик қарашларида ўз халқларини ана шу ғояларга даъват этганлар - Аттор, Жалолиддин Балхий, Саъдийлар. меҳрибон ва инсонпарвар, ўз халқини, маданиятини севади, урф-одатларини улуғлайди, душманларга шафқатсиз, инсонпарвар – уни кулдорлар ва ёввойи босқинчилардан ажратиб турадиган нарса шу. 12-13-асрларнинг буюк мутафаккирлари ўзларининг педагогик қарашларида ўз халқларини ана шу ғояларга даъват этганлар.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. *Совитова Э.Т. Становление и развитие суфийской педагогической мысли : диссертация кандидата педагогических наук. - Нижний Новгород, 2007. - 239 с.*
2. *ФаридиддинАттор. Пандномава Булбулнома; масъул муҳаррир Асрор Самад; сўз боши муаллифи Э.Очил; форсийдан ЖамолКамолтарж. –Т.: Meriyus, 2011. –Б. 128.*
3. *Тахери Д.М. Педагогические идеи Джалаладдина Руми в системе современных общеобразовательных школ Ирана : диссертация ... кандидата педагогических наук. - Душанбе, 2010. - 175 с.*
4. *Гуломов А.О. Просветительско-педагогические воззрения Саади Ширази и их отражение в учебно- воспитательном процессе общеобразовательных учреждений Республики Таджикистан : диссертация кандидата педагогических. - Душанбе, 2019. - 158 с.*